

Megfontolások és javaslatok a koronavírus-járvány utáni időszak gazdaságpolitikájához

Magyar Közgazdasági Társaság

A koronavírus-járvány fejlettségi szintjüktől függetlenül váratlanul és felkészületlenül érte a világ országait; a járvány feltartóztatása és leküzdése végett hozott intézkedések folytán keletkezett recesszió pedig annyira egyedi, hogy azok a múltbeli gazdasági összefüggések, amelyek általában a gazdasági előrejelzések alapjául szolgálnak, ezúttal csak megbízhatatlan iránymutatással szolgálnak a válságból való kilábalás prognosztizálásához.

Míg az elmúlt évtizedek visszaeséseit döntően a keresleti oldal változásai idézték elő, **a recesszió ezúttal a kínálati és a keresleti oldalt egyaránt sújtja.** A mostani visszaesés ráadásul meglehetősen differenciáltan érintette az egyes ágazatokat, ezért még a fertőzöttség hasonló alakulása esetén is az egyes országokban – a gazdasági szerkezetük függvényében – eltérők a következmények.

A koronavírus-járvány legnagyobb nyerteseit és veszteseit az alábbi táblázat tartalmazza:

Nyertesek (20%-nál nagyobb növekedés)	Vesztesek (20%-nál nagyobb visszaesés)		
réz	olaj- és gázutak fúrása	szén & háztartási energiahordozók	viszontbiztosítás
légi áruszállítás és logisztika	áruházak	irodaházak	műsorszolgáltatás
internet & direkt marketing, kiskereskedelem	jelzálóalapok	szállodák, üdülőhelyek és körutazások	oktatási szolgáltatások
arany	olaj- és gázipari berendezések szolgáltatásai	szabadidős létesítmények	élet- és egészségbiztosítás
mezőgazdasági gépek gyártása	olaj- és gázkutatás & kitermelés	kereskedelmi bankok	tengeri fuvarozás
hardvergyártás és adattárolás	szállodák & üdülők	űrtechnológia & hadiipar	fogyasztási hitelezés
számítógépek & elektronikai termékek kiskereskedelmi forgalma	olaj- és gázfinomítás & -értékesítés	üzleti nyomtatás	regionális bankok
lakberendezési cikkek kiskereskedelmi értékesítése	légi utasforgalom	diverzifikált befektetési alapok	gázközművek
élettudományi eszközök és szolgáltatások	kiskereskedelem	egészségügyi szolgáltatás	betétgyűjtés & jelzálogfinanszírozás
szupermarketek	integrált olaj- és gázipar	lakás	ingatlanszolgáltatások
háztartási készülékek	biztonsági és riasztási szolgáltatások	kombinált biztosítások	ipari elektromos készülékek
alkalmazások és szoftverek	textíliák	hirdetés	ruházat, kiegészítők & luxuscikkek
ingatlannal kapcsolatos különféle tevékenységek	olaj és gáz tárolása, szállítása	drogériák	alternatív fuvarozás (taxi stb.)

Forrás: McKinsey

Bár az előrejelzések a vírus elleni vakcinák tömeges beoltását követő időszakra egybehangzóan fellendülést jósolnak már 2021-re, nem tudják megbízhatóan megbecsülni, hogy az

ágazatok eltérő érintettsége végül milyen hatással lesz a gazdaság egészének a kilábalására. Eltérő érintettségük – a tevékenységek közötti összefüggések alapján – átrendezheti az ágazatok nemzetgazdasági súlyát, befolyását. (Igaz, ez az átrendeződés egyúttal lehetőséget is teremt a gazdasági szerkezet tudatos, tervezett átalakítására.)

Valószínű, hogy a globális gazdasági kibocsátás a járvány okozta válságból való kilábalást követően egy ideig még nem éri el a világgjárványt megelőző szintjét. Ennek egyaránt vannak egészségügyi, lélektani és gazdasági okai.

a) A vakcinaoltásoktól várt **nyájimmunitás elérése hónapokat igénybe vevő folyamat**, és egyelőre nincs 100%-os biztosíték arra, hogy néhány helyen a járvány ne üthetné fel ismét a fejét, sőt új vírusmutációk megjelenése átmenetileg még ronthatja is a helyzetet. Emellett az eddigi tapasztalatok alapján indokolt abból kiindulni, hogy egyfelől a nyájimmunitás országokként eltérő időpontban alakul ki, másfelől a nyájimmunitás fenntartása – az influenza elleni védekezéshez hasonlóan – valószínűleg rendszeres újraoltást tesz szükségessé.

b) A fogyasztók körében, de még a kis- és közepes vállalkozások egy számottevő részénél is egy jó darabig **a félelem és az óvatosság visszafoghatja** a gazdaság felpörgését.

c) Végül, de nem utolsósorban a járvány következményei (mindenekelőtt az adóbevételek csökkenése, valamint a járványügyi védekezés egészségügyi és gazdaságvédelmi költségei miatti költségvetési többletkiadások) tovább növelik **az adósságállomány felduzzadása miatt** már korábban megjelent **kockázatokat**, ami feltehetően ugyancsak fékezheti a növekedést az elkövetkező években.

Annak ellenére, hogy a koronavírus-világgjárványt várhatóan már 2021-ben sikerül visszaszorítani, a már említett okok miatt sem számíthatunk arra, hogy minden ágazat és minden tevékenység a járvány előtti kerékvágásba tér vissza. A világgjárvány ráadásul felgyorsított néhány olyan **más eredetű változást** is, amelyek már korábban kibontakoztak, és ezeknek szintén maradandó hatása lesz:

- **A digitális technikáknak** a járvány következtében felgyorsult térnyerése várhatóan nem esik vissza, sőt folytatódni fog. Azok az ágazatok, amelyek előállítói vagy nagybani alkalmazói az 5G-nek, a kiberbiztonságnak, a fintechnek, a mesterséges intelligenciának, az adattárolásnak és -feldolgozásnak (big data), valamint a dolgok internetének (IoT), felívelő pályán maradnak. Az 5. generációs mobil-adathálózatok 2021-től kezdődő teljes körű bevezetésével a gazdaságok a hipergyors kapcsolatok korszakába lépnek, ezért az internethez csatlakoztatott eszközök száma valószínűleg gyors ütemben fog növekedni, emiatt még gyorsabban fog növekedni a keletkező adatok mennyisége is.
- Hasonlóképpen a járvány hatására jócskán megnövekedett **az online értékesítés**, ami várhatóan a járvány lecsengése után sem fog számottevően visszaesni, következésképpen **csökken a hagyományos bolti kiskereskedelem szerepe**, s aligha nyit meg ismét a kényszerűen bezárt boltok mindegyike. Bár az online kereskedelemben is sok új munkahely jött létre, ezek aligha fogják pótolni a megszűnt kiskereskedelmi munkahelyeket.
- Ugyanígy **a távmunka, a digitális ügyintézés vagy az online videókonzferenciák** megnövekedett szerepe sem fog teljes mértékben visszaállni a járvány előtti szintre, ez pedig óhatatlanul **hat majd például az irodaházak, a konferenciák és az üzleti utazások, valamint az személyes ügyfélszolgálati pontok iránti jövőbeli igényekre**. Az eddig említett három trend hatására a korábban becsültnél akár 25%-kal is több munkavállaló kényszerülhet rövid időn belül foglalkozást váltani, illetve magát át- és továbbképezni.
- **Tartósnaik ígérkezik a hiperglobalizációnak** a 2008–2010. évi pénzügyi válság után megkezdődött **visszaszorulása** is, amelyet a világgjárvány felerősített. A járvány

következtében sérült globális ellátási láncok helyreállítása megtörténik ugyan, ám az eddigénél nagyobb földrajzi diverzifikációval. A korábban kihelyezett gyártási tevékenységek részleges visszatelepítése potenciálisan hozzájárulhat a foglalkoztatás növekedéséhez is, de valószínű, hogy ennek folyamata jelentős részben a robotizáció terjedésével megy végbe, ezért **munkahelyteremtő hatása csak mérsékelt lesz.**

Az előrejelzések szerint az élénkülés földrajzi szerkezete ugyancsak egyenlőtlennek ígérkezik. Ázsiában a gazdaság gyors helyreállására számíthatunk: bár a járvány Kínából indult ki, gazdasága 2020-ban a vártnál is gyorsabban, 2,6%-kal bővült, s ezzel a világ egyetlen olyan országa, amelynek tavaly nem csökkent a kibocsátása. Ugyanakkor a növekedés számos Európához közeli piacon (például a közel-keleti, észak-afrikai és szubszaharai régiókban) a világ leglassabbikának ígérkezik. Az ugyancsak közeli Oroszország 2021. évi növekedését is csak szerényebb (2,6%-os) mértékűre becsülik szakértők.

A koronavírus-járvány okozta válság tehát jelentős szerkezeti változásokhoz vezet a gazdaságban, mind a fogyasztás, mind az áruk és a szolgáltatások előállításának terén. Az ezekhez való alkalmazkodás valószínűleg átalakítja a munkaerő-kereslet szerkezetét is: a szakképzetlen munkaerő iránti igény várhatóan megcsappan, míg a magasán kvalifikált szakemberek iránti növekszik. Mindebből kiindulva **nem a régi gazdasági szerkezetet kell helyreállítani, hanem utat kell nyitni a 2020-as évek új technológia forradalma számára.** A feladat nem egyszerűen a növekedés és a felzárkózás újraindítása, hanem **egy fenntartható felzárkózási pálya megépítése** a helyreállítás eszközeivel és forrásaival.

Mi következik mindebből Magyarország számára?

Mindenekelőtt tisztában kell lennünk a végbement és folytatódó nagy horderejű változások következményeivel, a járvány visszaszorításában mutatkozó bizonytalanságokkal, továbbá számot kell vetnünk mindezeknek a magyar gazdaságra gyakorolt hatásaival. **Olyan élnévképzési stratégiát kell kidolgozni, amely egyfelől igazodik ezekhez a változásokhoz, másfelől figyelembe veszi az EU 2021–2027-es időszakra vonatkozó hosszú távú keretköltségvetésében és helyreállítási csomagjában megfogalmazott preferenciákat,** hogy ezeket a forrásokat minél nagyobb mértékben és minél gyorsabban vehessük igénybe.

Elemzői várakozások szerint a tizenegy közép- és kelet-európai EU-tagállam mindegyike a Next Generation EU néven meghirdetett 750 milliárd eurós helyreállítási alap térítésmentes juttatásainak nettó kedvezményezettje lesz, emellett ezek a gazdaságok új, olcsó hitelekhez is hozzájutnak a program keretében. Magyarországra 2021 és 2027 között mintegy 42,5 milliárd euró uniós forrás érkezik; a helyreállítási alap juttatásai elérhetik a GDP 4,35%-át, míg a kedvezményes kondíciókkal hozzáférhetővé váló hitelek a hazai össztermék 6,8%-át tehetik ki. Mindezt egybevetve a magyar gazdaság a 2020. évi 5,1%-os visszaesés után az idén 4–5%-kal, 2022-ben pedig akár 5–6%-kal növekedhet. Persze a jóslott növekedési ütem nem automatikusan áll elő: az eléréséhez konkrét, jól kiértékelte koncepcióra és programokra lesz szükség. A programok kidolgozásakor figyelembe kell venni a régiók és települések eltérő fejlettségi szintjét, adottságait, a kohéziós politika célrendszerét.

Az EU prioritásainak ismeretében, valamint a Kormány szakpolitikai terveiben szereplő súlypontok alapján néhány kiemelt területen a gazdaság újraindítása során a következő teendők megfontolását ajánljuk már rövid távon:

Munkaerőpiac

A foglalkoztatási gondok kezelését – tekintettel azoknak a gazdasági tevékenység egészére gyakorolt hatásaira is – kiemelkedő fontosságúnak tekintjük.

- Az új álláskeresők az **ügyfélkapun** keresztül, digitálisan nyújthassák be az állás-keresési nyilvántartásba vétel és az álláskeresési járadék iránti kérelmüket.
- A munkahelyvédelmi bértámogatást mindaddig fenn kell tartani, amíg a járványügyi korlátozások fennmaradnak. **A támogatás igénylését egyszerűsíteni kell, és a bértámogatásokat időben át kell utalni a pandémia által leginkább sújtott ágazatokban működő vállalkozásoknak**, ideértve a humán szolgáltatásokat is (felnőttképzés, nyelvtanítás, szépségipar, szórakoztató ipar stb.). (A járvány első hulláma okozta munkaerőpiaci problémákat a bértámogatások bevezetése mellett tovább enyhíthette volna az álláskeresési ellátás időtartamának legalább átmeneti meghosszabbítása, de a járványhelyzet néhány hónapon belül várható jelentős javulása miatt most már a munkahelyek megtartását, számuk növelését célszerű támogatni.)
- Biztonságossá kell tenni a – szélesebb értelemben vett – munkakörnyezetet, **támogatni szükséges a csökkentett munkaidős foglalkoztatási formákat**, továbbra is fenntartva azonban az aktív munkaerőpiaci programokat.
- A munkaerő-kereslet és -kínálat gyorsabb összerendeződésének elősegítése céljából **az állami foglalkoztatási szolgálatot** – benne a munkavédelmi funkciót is – **ismét önálló szervezatként célszerű újraalakítani**. Az új szervezetnek minden eddiginél erőteljesebben és hatékonyabban kell szerveznie és elősegítenie a munkaerő át- és továbbképzését.
- A jelenleg mintegy 100 ezer fős **közfoglalkoztatotti állomány bérét fel kellene emelni a minimálbér szintjére**. (2010-ben, a rendszer indulásakor a két bér azonos nagyságú volt, 2012-ben az előbbi már csak 77%-a, 2021-ben pedig kevesebb mint 50%-a az utóbbinak.) Ennek forrását a Start munkaprogram előirányzatából kellene fedezni (2021-ben a rendelkezésre álló pénzügyi forrás 165 milliárd forint). Megfontolandó lehet egy kiemelt, képzéssel összekötött célzott közfoglalkoztatási program indítása **az idősgondozás, szociális gondozás, háztartási munkák**, esetleg – a szükséges előképzettséggel rendelkezők számára – az informatika terén.
- A közfoglalkoztatás mellett megfontolásra érdemes lehet egy „ÉltreValó Program” indítása **a munkanélküliek, a lakhatási gondokkal küzdő vidéki önellátók újrakezdésének segítése céljából** az elnéptelenedő falvak lakatlanná vált ingatlanjainak bevonásával, kedvezményes munkahelyteremtési lehetőségek biztosítása mellett.

Energetika

Az energiafelhasználás a járvány lecsengése után várhatóan mindenütt gyorsan visszatér a korábbi szintre, ezért a válság alatt tapasztalt viselkedésbeli változások (pl. csökkenő gépjármű- és légitforgalom) utóhatásai hamar elenyésznek. A fosszilis tüzelőanyagok iránti hazai kereslet szakértők szerint várhatóan 2027 táján tetőzik, ugyanakkor a hazai **villamosenergia-felhasználásban** a keresletet meghatározó tényezők (főleg az éghajlatváltozás következményei és a gazdaság fejlődési trendjei) alapján **gyorsuló ütemű növekedésre kell számítani**. Minthogy Magyarország – a kontinens belsejében való fekvése és a Kárpát-medence speciális mikroklímája miatt – Európa többi országához képest fokozottan ki van téve az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásainak, elengedhetetlen a nemrég elfogadott magyar Nemzeti Energia- és Klímaterv (NEKT) következetes és ütemes megvalósítása. A keresletet ugyancsak befolyásoló társadalmi-demográfiai hatások viszont jellemzően kettős előjelűek lesznek, ami területi és ágazati különbségekben érhető majd tetten. Az áramfogyasztásban a közlekedési eszközök elektrifikációja fogja az egyik legnagyobb elmozdulást eredményezni, ám ennek tényleges mértéke napjainkban még csak óvatos becslésekkel jelezhető előre. A növekvő villamosenergia-igények kielégítésében hazánkban a nukleáris energia kulcsszerepe

mellett a megújuló energiaforrások (napenergia, szélenergia) jelentősége fog erőteljesen növekedni, annál is inkább, mert ezek révén mérsékelhető az importtól való függés.

A nemzeti energetikai innovációs stratégia keretében mindenekelőtt azoknak az újszerű megoldásoknak az alkalmazását kell ösztönözni, amelyek egyrészt zökkenőmentessé teszik a hazai villamosenergia-piac átalakulását, másrészt hozzájárulnak a fogyasztói választás szabadságának növelésével, az ellátásbiztonság erősítésével és az energiaszektor klímabarát átalakításával kapcsolatos célkitűzésekhez. Így például a villamosenergia-termelésben **a hidrogén fokozott felhasználása** szénmentes opcióként segítheti a földgáz kiváltását főleg a csúcsidőszakokban, például télen, azonban a gázkeresletnek a villamosenergia-termelés csak az egyik forrása, a szezonális energiatárolás ügye pedig túlmutat az energiaágazaton. Fontos volna erőteljesebben bekapcsolódni a Hydrogen Europe társulás munkájába, előmozdítani a kisebb léptékű, környezetkímélő hidrogén-előállítási módokat, kellő volumenű hidrogéntárolási kapacitást kiépíteni, továbbá – a járműgyártás jövőjére is tekintettel – **elősegíteni a tüzelőanyag-cellák hazai gyártását és felhasználását.**

Digitalizáció

A digitalizáció térnyerésének a koronavírus-járvány további lendületet adott. A járvány megszűnése után a digitalizáció terén nem várható visszarendeződés, sőt a járvány során szerzett kedvező tapasztalatok **tovább fogják serkenteni a technológiai versenyt, különösen a mesterséges intelligencia területén.** Az adatok stratégiai erőforrássá és a digitalizált gazdaság központi nyersanyagává váltak. Gyűjtésük és feldolgozásuk már most is kulcsszerepet játszik jószerint az élet minden területén, mivel ennek révén gyorsabb és pontosabb előrejelzések és elemzések készíthetők, továbbá a természeti erőforrások (pl. a víz) felhasználása hatékonyabbá és takarékosabbá tehető, ami versenyelőnyt teremt.

Ugyanakkor az adatállományok egyre növekvő koncentrációja néhány ország vagy nagyvállalat kezében **új politikai és gazdasági függőségeket is teremt.** Ezekkel a fejleményekkel az egyes államok szakpolitikája alig képes lépést tartani, ráadásul a kis nemzetgazdaságok optimális esetben is csak egy-egy részterületen képesek versenyre kelni a nagy országokkal, illetve azok élenjáró vállalataival. E vonatkozásban **az EU-szintű közös fellépés** minden korábbinál fontosabbá válik, és a magyar kormányzatnak az ilyen irányú kezdeményezéseket célszerű támogatnia.

Az információs és kommunikációs technológiák, az új üzleti modellek és a szolgáltató szektor növekvő jelentősége mind felerősíti az immateriális javak (pl. szabadalmak, know-how-k) fontosságát a vállalatok, az ipar, de az egész nemzetgazdaság számára is. A digitális ágazatokban különösképpen meghatározó az immateriális javak szerepe.

Az EU-tagállamok állam- és kormányfői felkérték az Európai Bizottságot, hogy dolgozzon ki egy olyan átfogó digitális „iránytűt”, amely meghatározza az EU 2030-ra vonatkozó konkrét digitális törekvéseinek az irányát. Megállapodtak abban is, hogy a helyreállítási és ellenálló-képességi eszköz keretében a források legalább 20%-át fordítják a digitális átalakulás elősegítésére. A benyújtandó **magyar nemzeti tervet úgy kell kidolgozni, hogy az EU stratégiájában felsorolt területeken a hazai infrastruktúra és termelési bázis felzárkózhasson az élvonalhoz,** de legalábbis ne szakadjon le tőle. Arra kell törekedni, hogy nagy kapacitású, a számítástechnikai bűnözés támadásainak is ellenállni képes hálózati infrastruktúra épüljön ki.

A gazdaság újraindítása során rövid távon az alábbi konkrét lépéseket javasoljuk:

- Szoftverfejlesztésre **átképzést segítő vállalkozások támogatása.**
- A digitális tudás fejlesztésére – államilag finanszírozott és a mikro- és kisvállalkozások számára ingyenes – **távoktatási programok** kidolgoztatása.

- Célzott támogatás a **kkv-szektor távmunkára való átállásának** támogatására, ahol az lehetséges.
- **Az e-közigazgatás további bővítése**, a távoli VPN-elérés feltételeinek széles körben való megteremtése, hogy a kormánytisztviselők távolról, otthonukból is elláthassák feladataik egy részét. A papíralapú ügyintézés drasztikus csökkentése az államigazgatásban az e-aláírás teljes körű bevezetésével, a lakosságnak a hiteles e-aláírás lehetőségének biztosításával akár mobiltelefonon is.
- A vírusjárvány miatt kényszerűen bezárt **kulturális és oktatási intézmények digitális szolgáltatásai igénybevételének a támogatása** (pl. filmek, könyvek díjmentes elérésének a lehetővé tétele), pontosabban az ilyen szolgáltatások nyújtásának támogatása, ami az önálló vállalkozóként tevékenykedő művészeknek is kereseti lehetőséget nyújthat.
- Az Elektronikus Fizetési és Elszámolási Rendszeren (EFER) keresztüli **átutalással történő közteherfizetés népszerűsítése** a médiákban.
- **Fintech társaságok** fogalmi körének, jogi formájának megalkotása, szabályozása.
- **A digitalizáció kiterjesztése** olyan területekre, amelyek eddig nem voltak elérhetők, például postai, okmányirodai és földhivatali szolgáltatások.

Az infrastruktúra fejlesztése

Az infrastruktúra fejlesztésének jelentős szerepe van a járvány gazdasági következményeinek elhárításában, a korszerű technológiát alkalmazó beruházások idevonzásában és megfelelő logisztikai bázisok megteremtésében. Fontos, hogy az új projektek keretében **a digitális és zöld infrastruktúra kiépítése** is minden esetben kiemelt figyelmet és szerepet kapjon. Ezen belül is külön kiemelendő **a körforgásos gazdaságra történő áttérést** segítő fejlesztések megvalósítása, hiszen a körforgásos gazdaság kulcsfontosságú eszköz a fenntartható fejlesztési célok elérésében és az erőforrás-hatékonyság növelésében. A gazdaság járványt követő újraindítása során az infrastruktúra terén az alábbi lépéseket ajánljuk:

- A nemzeti infrastruktúra (autópálya, egyéb út-vasútépítés, árvízi védekezés, mezőgazdasági öntözési kapacitások megteremtése és kiépítése, rozsdáövezeti lakásépítés, erdőtelepítés, okos városok) fejlesztésének részeként **állami tervezői és kivitelezői kapacitás (építőipari állami vállalatok) létrehozása**. Az építőipar tud ugyanis térben és időben a legnagyobb (szakképzett és szakképzetlen, fiatal) munkaerőt felszívni, jelentős a multiplikátor-hatása, és fenntartja a beruházási szintet is.
- Az infrastruktúra fejlesztése során **prioritásként célszerű kezelni az egészségügy és az oktatás fejlesztését szolgáló beruházásokat**, a K+F-tevékenység kiemelt támogatását, a korábban átutalt uniós előlegek felhasználásának felgyorsítását és első sorban a magas hazai hozzáadott értéket teremtő külföldi befektetések támogatását.

Oktatás, kutatás, kultúra

A háborús időszakokon kívül még soha nem avatkoztak be a kormányok a gazdaságba olyan mértékben, mint a koronavírus-járvány során. Bár az egészségügyi védekezés, valamint a járvány által sújtott ágazatok és azok munkahelyeinek a megóvása céljából hatalmas közkiadásokra került sor, eddig viszonylag kevés elgondolás született arról, hogy milyen legyen a gazdaság jövőképe a járvány lecsengése utáni időszakban. Az a széles körben rendszeresen ismételt mantra, hogy a „tudásalapú gazdaságé a jövő”, eddig nem hozott átütő erejű változást: **nemzetközi összehasonlításban egyelőre változatlanul kevesebb pénz áramlik a hazai tudásintézményekhez**, mint ami lenne szükséges ahhoz, hogy az egyetemek és a kutatóintézetek kutatási eredményeikkel, valamint kellő számú kvalifikált szakember ki- és

továbbképzésével érdemben hozzájárulhassanak a magyar gazdaság versenyképességének a növeléséhez.

A koronavírus-járvány számos országban feltárta az oktatási rendszerek gyengeségeit is, és egyértelművé tette, hogy sürgősen szükség van **új oktatási stratégiákra**. Ehhez növelni kell az oktatás finanszírozására fordított összegeket, és olyan konkrét megoldásokat kell kidolgozni, amelyek időtálló, korszerű oktatási rendszert hoznak létre az esetleges jövőbeli válságok idejére is. A virtuális oktatásra való gyors átállás világszerte sok fiatal számára jelentett segítséget, de óhatatlanul hátrányos helyzetbe hozta azokat, akik szegény családban, vagy a megfelelő technológiai infrastruktúra nélküli területeken élnek, s ilyenekből sajnos bőven akad hazánkban is. Emellett egyes szakmák esetében nehéz vagy lehetetlen online módon megoldani a szükséges gyakorlati képzést, amit ezért később, a munkahelyen kell majd valamiféleképpen bepótolni.

Az új tudásintenzív technológiák alkalmazása egyre több megfelelően kvalifikált szakembert igényel. Napjainkban a csúcstechnológiákon alapuló, magas hozzáadott értéket előállító beruházások megvalósításában ugyanis már nem a nyereséget terhelő adók mértéke vagy a nemzetközileg alacsony munkabérszínvonal az elsődleges döntési tényező, hanem a **rendelkezésre álló munkaerő kvalitása, értékteremtő képessége és nyelvismerete**. A külföldi működő tőkét tehát olyan ágazatokba célszerű bevonni, amelyeket a tőke és a szakértelem erős egymásrautaltsága jellemez. Így a jól képzett munkaerő révén a megtermelt hozzáadott érték nemzetgazdaságilag méltányosabb megosztása érhető el. De természetesen kellően kvalifikált munkaerőre van szüksége a hazai vállalatoknak is ahhoz, hogy helyt tudjanak állni a külföldi cégekkel való piaci versengésben, vagy beszállítóként sikeresen kapcsolódhassanak be a nemzetközi értékláncokba.

A vendéglátás és a turizmus mellett a **kultúra** is a koronavírus-járvány legerősebben sújtott áldozatai közé tartozik. Az újrainduláshoz a már biztosított támogatások mellett az alábbi néhány javaslat lehet megfontolásra érdemes:

- Javasoljuk egy „értékkörrendszer” kialakítását, amely a minősítési feltételeknek megfelelő **előadók, művészek fellépéseit** támogatja úgy, hogy tiszteletdíjuk egy részét biztosítja, a maradék részt pedig a rendező intézmény fizeti. Így a kulturális intézményhálózatot, a közösségi kultúrát és az előadókat is segíti a rendszer.
- Megfontolásra javasoljuk egy „REMEK Alkotói Alap (REAL)” felállítását, amely egyéni vállalkozóként vagy mikrovállalkozás keretében sorozatban előállított **minőségi kézműves alkotások** központi felvásárlását és piacra jutását biztosítja. A REAL rendszer REMEK nevű ernyőmárka alá vonná a piacon egyenként nehezen érvényesülő minősített termékeket, alkotókat. (Így a hazai ajándékboltokban csak minőségi alkotásokat, értékeket lehetne vásárolni, s a hazánkat jellemző értékes alkotások kerülhetnek a rendszer értékkirakatába.)
- Javasoljuk a **kultúra területére egységesen 5%-os áfa** megállapítását.
- Javasoljuk a jelenlegi területi, ágazati szempontból szegmentált, egymással nem kompatibilis **digitális adatbázis-változatok** (Széchényi Könyvtár, MTVA, MR Archivum, MANDA, Nemzeti Filmalap, múzeumok, kutatóbázisok, könyvtárak, oktatási bázisok) **egységes rendszerbe való összefogását, elérésük ingyenessé tételét**.

Egészségügy

A koronavírus-járvány rávilágított a hatékony, hozzáférhető és megfizethető egészségügyi ellátás fontosságára, és feltárta az egészségi állapot és a gazdasági növekedés, valamint a termelékenység közötti szoros összefüggéseket. Az elmúlt hónapok tapasztalatai egyértelműen arra utalnak, hogy a **lakosság rosszabb egészségi állapota**, illetve az egészségügyi ellátórendszer hiányosságai a munkaidőalap csökkenése és a korai elhalálozás következtében kieső

termelés a gazdaságnak végső soron **jóval többre kerül, mint amennyi „megtakarítást” a szűkös forrásallokáció eredményezhet.** A magyar egészségügy eddig jól teljesített a koronavírus-járvánnyal való küzdelemben, de – más országokhoz hasonlóan – a közösségi távolságtartás és az érintkezési **korlátozások** nálunk is **visszavetették a rutinjellegű egészségügyi szolgáltatásokat,** a nem fertőző krónikus betegségek kezelését, valamint a választható műtéteket, amit sokszor súlyosbított a járvány miatti félelem az egészségügyi intézmények felkeresésétől. A kényszerűen halasztott gyógykezelés – különösen olyan betegségek esetében, mint pl. a rák, a cukorbetegség és a magas vérnyomás – hosszabb távon valószínűleg kedvezőtlen egészségügyi és anyagi következményekkel jár.

A koronavírus-járvány utáni időszakban – a kedvezőtlen demográfiai folyamatokra is tekintettel – alapvető fontosságú, hogy **az egészségügyi ellátórendszer finanszírozására ne kiadásként tekintsünk, hanem emberi erőforrást teremtő befektetésként kezeljük.** Egy ilyen paradigmaváltás nagymérték hozzájárulna a hazai gazdasági növekedés felgyorsításához. Részben azért, hogy a hatékony egészségügyi ellátórendszer növeli a társadalom jó közérzetét és biztonságérzetét, részben azért, hogy csökkenti a betegségek miatt keletkező veszteségeket (kieső munkaidő) és kiadásokat (táppénz, gyógyítási költség), végül, de nem utolsósorban pedig azért, hogy stabil hátteret és piacot jelent a hazai gyógyszeripar, a gyógyászati eszközök gyártása, valamint a felsőfokú egészségügyi oktatás számára.

- Javasoljuk **a háziorvosi ellátás fejlesztését,** korszerű berendezésekkel és vizsgálati eszközökkel való ellátását és további vizsgálatok lefolytatására való feljogosítását, akár szakorvosok havi-kéthavi rendszerességgű odatelepítésével, és/vagy – ahol csak lehet – a korszerű infokommunikációs eszközök segítségével online orvoslás lehetőségének kiépítésével.
- A háziorvosi ellátást sokkal hatékonyabbá tenné a páciensekre vonatkozó **egységes, digitalizált egészségügyi információs rendszer (EESZT) igénybevételének** népszerűsítése, a különböző egészségügyi programok EESZT platformján keresztül történő meghirdetése, lebonyolítása.
- Törekedni kell **a legmodernebb diagnosztikai, gyógyászati eszközök** beszerzésére – figyelemmel a legújabb, távfelügyeletet, otthoni kontrollt, kezelést biztosító eszközökre, amelyekkel lehetővé válik a kórházi ágyak igénybevételének csökkentése.
- Nagyobb figyelmet szükséges szentelni az állami és a magán-egészségügy szigorú szétválasztásának. Ugyanakkor **egy átmeneti időre** – míg a rendszer fenntarthatóan beáll – **célszerű lehetőséget biztosítani a magánpraxist folytató orvosok számára,** hogy állami egészségügyi létesítmények birtokában levő **egyes speciális berendezéseket térítéses alapon igénybe vehessenek.**
- A rendkívüli állapot lezárultával javasoljuk áttekinteni **a kórházparancsnoki rendszer tapasztalatait.** Ebben a rendszerben ugyanis megvalósult az orvosszakmai és a támogató, back-office területek szétválasztása, ami az egészségügyi alkalmazottak régi követelése volt. Az ő tehermentesítésük mellett e rendszer további előnye, hogy alkalmasnak tűnik bizonyos gazdasági kockázatoknak, mint a kórházi adósságok újratermelődésének megelőzésére.
- A **megelőzés** további kiterjesztését (a legfontosabb esetekben kötelezővé tételét, pl. tüdőszűrés, mammográfia) társítani kellene **a lakosság egészséges életmódra ösztönzésével.** Szükséges lenne továbbá az **idősgondozás** továbbfejlesztése, ami kedvezne a munkaerőpiaci részvételnek is.

Turizmus, vendéglátás

A koronavírus-járvány világszerte – így hazánkban is – a legerősebben a turizmust és a vendéglátóipart sújtotta. Ez azért fájdalmas, mert a turizmus a nemzetgazdaság egyik fontos

szektora, amelynek a GDP előállításához való hozzájárulása – a közvetett hatásokat is figyelembe véve – 10,2%, és mintegy 500 ezer embernek (a foglalkoztatottak 13%-ának) ad munkát, emellett komoly devizabevétel forrása.

Az ágazat kényszerű leállását viszont feltétlenül meg kell ragadni az ágazat már régóta esedékes **minőségi korszerűsítéséhez** a digitalizáció és a környezeti fenntarthatóság növelése révén. Így például a kényszerű zárva tartást az állami támogatások segítségével fel lehet használni a munkavállalók digitális készségeinek fejlesztésére. Az újraindulás során célszerű minél nagyobb piaci részesedés megszerzésére törekedni az üzleti (MICE) turizmus terén. A zárva tartás alkalmat teremt továbbá az ágazat energia- és vízfelhasználásának a hatékonyabbá tételére, valamint a hulladékkezelésnek és az élelmiszerek fenntartható beszerzésének a javításához.

A járvány lecsengése után a turizmus és vendéglátás üzleti kilátásai attól függenek, hogy mikor éreznek a potenciális hazai és külföldi vendégek ismét kellő egészségügyi és anyagi biztonságot ahhoz, hogy útra keljenek. **A SZÉP kártya pandémia során lejáró kéréteinek 2021 végéig történő meghosszabbítása** jelentős mértékben segítheti a belföldi turizmus és a vendéglátás újraindulását. A turizmus, vendéglátás bérelt helyiségeinek tulajdonosai számára (amennyiben a tulajdonosok nem állami intézmények) könnyebbséget jelentene, ha a kényszerű zárva tartás idejére csak a ténylegesen megfizetett bérleti díj után keletkezne áfa-fizetési kötelezettségük.

Mezőgazdaság

Az agráriumot a koronavírus-járvány elsősorban a vendéglátás és a turizmus visszaesése révén érintette, egyes gyorsan romló áruk esetében pedig – logisztikai nehézségek miatt – felvevőpiacokat is veszített.

A koronavírus-járvány tapasztalatai – az éghajlatváltozás keltette kihívások mellett – ismét időszerűvé tették az élelmiszer-ellátás és a fehérjeellátottság sérülékenységének, valamint **az élelmezésbiztonság kérdéseinek az újragondolását**. E tekintetben figyelembe kell venni azt is, hogy szakértői várakozások szerint a következő tíz év legvalószínűbb kockázatai közé tartozik az időjárási szélsőségek bekövetkezési gyakoriságának és intenzitásának a növekedése, ami aszályokkal, mező- és erdőtüzekkel, árvizekkel és jégesővel együtt járó zivatarokkal veszélyezteti a lakosságot és a mezőgazdaságot.

A jövőben olyan élelmiszer-termelésre van szükség, amely a jelenleginél jóval **kevesebb természeti erőforrást** (termőföldet, energiát, vizet) használ fel egységnyi termelésre vetítve, miközben **több kvalifikált emberi erőforrást hasznosít**, s mindezt minden eddiginél kisebb környezetterhelés mellett teszi, továbbá mérsékli a tej- és húsgazdat importált fehérjetakarmánytól való túlzott függését.

Hogy a magyar agrárium az említett követelményeknek miként tud megfelelni a jövőben, azt nagymértékben az határozza meg, hogy mennyire sikerül megvalósítani a **mezőgazdaság 4.0-t** (vagyis az „okos mezőgazdaságot”): egyfelől az adatalapú digitális technológiák fokozott alkalmazásával, másfelől a robotikán és a mesterséges intelligencián nyugvó korszerű technológiai eszközök széles körű használatával. Elsősorban az említett innovatív technológiák alkalmazása adhat kielégítő választ a globális népességnövekedésből, valamint az éghajlatváltozás okozta anomáliákból eredő kihívásokra, teszi lehetővé a fenntartható, versenyképes élelmiszer-termelést, valamint a környezeti terhelés csökkentését. A koronavírus-járványt követő helyreállítási szakaszban a modernizációhoz szükséges fejlesztések – részben az EU megújuló közös agrárpolitikájának hatására és forrásaival – most új lendületet vehetnek.

Hazánkban az agrárium jövője nemesak gazdaság- és ellátáspolitikai, hanem **fontos társadalom- és vidékpolitikai kérdés is**, mindazonáltal a fenntarthatóság érdekében a ter-

melés hatékonyságának és versenyképességének növelését kell elsődleges célul kitűzni. Természeti adottságaink, földrajzi fekvésünk és termelési hagyományaink alapján ugyanis az agrárium a nemzetgazdaság egyik stabil „húzóágazata” is lehetne. Ehhez a már említett technológiai korszerűsítés mellett gyökeres szemléletváltásra lenne szükség **a vízgazdálkodásban** és a mezőgazdaság vízhasználatában is, kiváltképpen az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásai miatt.

Az ágazat modernizációjához elengedhetetlen **a hazai agrárképzés és -kutatás** átalakítása, erre alapozva a hazai növénynevelés hagyományait követve magas biológiai értékű és a klímaváltozás kihívásainak is megfelelő szaporítóanyag-nevelést lehetne folytatni, s ezáltal a hazai és a külföldi növekvő keresletét jövedelmezően kiaknázni.

A korszerű, tudásalapú termelés jelenti továbbá annak az előfeltételét is, hogy erősödhessen **a mezőgazdasági termelőknek a nagy kereskedelmi láncokkal szembeni alkupoziója**, továbbá, hogy a hazai élelmiszerek árban és minőségben egyaránt felvehessék a versenyt belföldön és külföldön egyaránt.

A következőket javasoljuk a vírusjárvány kedvezőtlen hatásainak mérséklésére az agrárgazdaság és a vidék teljes megújítása érdekében:

- A belföldi élelmiszer-fogyasztás közvetlen erősítésére érdekében az 5%-os áfakör szélesítése úgy, hogy a nemzetközi gyakorlatban már alkalmazott módszer szerint **a termék számláján az eredeti árhoz tartozó áfához képest jelenjen meg a csökkentett áfa**, így egyértelműen biztosítható az áfakedvezményrel jelentkező árcsökkenés és annak fogyasztókban történő tudatosítása.
- Hazánk **négy elmaradott régiójában különleges gazdasági övezeteket lenne célszerű létrehozni**. Javasoljuk ezen régiókban minden gazdasági szereplő tevékenységének és fejlesztésének ösztönzését kiemelkedő támogatásintenzitású vissza nem térítendő forrásokkal, valamint átfogó adó- és egyéb kedvezmények rendszerével. Az ágazat szempontjából különösen az agrárinnovációhoz, a hatékonyságnöveléshez, a munkahelyek teremtéséhez és megőrzéséhez kapcsolódó vállalkozások támogatását javasoljuk, az agrárágazat teljes vertikumára kiterjedően.
- A vidéki élet fejlesztésének motorja a helyben lakó, vidéken élő és oda települő kiművelt humán erőforrás. Folytatva a megkezdett programokat, **a lakhatási támogatások mellett a helyi munkavállalás támogatását** is javasoljuk a munkáltató és a munkavállalói oldalról egyaránt. Az agráriumban mutatkozó, elsősorban szezonális munkaerőhiány megszüntetését is a helyben lakók, illetve az oda települő fiatalok ágazatba való bevonásával lehet biztosítani. A fiatalok növekvő szerepvállalása érdekében erősíteni kell a generációváltáshoz és az új vállalkozások indításához kapcsolódó támogatásokat. El kell érni, hogy az agráriumban a munkavállalók által megszerezhető jövedelem kellő motívációt jelentsen, és a vidéki boldogulás hosszú távú garanciája legyen.
- Az agráriumban a gazdaságos méretnagyság eléréséhez **tovább kell lépni a hazai termelői, értékesítői és fogyasztói integrációban**, bővíteni kell annak eszköztárát, ehhez kapcsolódóan kedvezményekkel kell ösztönözni a kereskedelmi és élelmiszeripari láncok hazai beszállító bázisának fejlesztését.
- Csökkenteni kell a fehérjetakarmányok importjától való függőséget, és **támogatni kell az agrárium által felhasznált eszközök és anyagok hazai előállítását** is (vetőmag, szaporító anyagok, növényvédő és fertőtlenítő szerek, műtrágya, gépek, gépalkatrészek, csomagolóanyag stb.), csökkentve ezzel a külföldi beszállítóktól való függést.
- Az ellátás biztonsága érdekében, a váratlan járványügyi vagy egyéb katasztrófa-helyzetek kezelésére javasoljuk a szakminisztérium által felügyelt intézmény újbóli felállítását **állami mezőgazdasági és élelmiszeripari tartalékkészletek** felhalmozására gabonából, konzervekből, fagyasztott húsból, cukorból stb.

- A „Fogyaszd a hazait” program kiterjesztéséhez kapcsolódóan javasoljuk a **termelés-szervezési és a piacvédelemi eszközök bővítését** a termelők védelme érdekében. Ehhez kapcsolódóan:
 - az állattartási termelési folyamatok fenntartása és a kereslet-kínálat hektikus alakulásának „kisimítására” javasoljuk a rövid távú (max. 1-2 hónapra szóló) gördülő termelői **fagyasztothús-intervenció** bevezetését,
 - javasoljuk a **fagyasztott termékek fogyasztásra való alkalmassági határidejének EU-szintű egységesítését**, de addig is a hazai szabályozást javasoljuk a németországihoz igazítani, meggátolva ezzel a más országban már emberi fogyasztásra alkalmatlan, nyomott árú termék élelmiszerként történő esetleges hazai forgalomba helyezését,
 - az élelmiszeripar és a takarmányfeldolgozás hazai bázisának folyamatos biztosítása érdekében **többlettámogatásban** kell részesíteni azon termelőket, akik a **hazai feldolgozók alapanyag-szükségletét biztosítják**, illetve erősíteni kell ezen a területen is a formalizált együttműködést/integrációt további kedvezmények kidolgozásával.
- A kis és közepes élelmiszerboltok és helyi termelői piacok, valamint a beszállító termelők ellátóképeségének erősítése **az online ellátási és házhozzállítási képességük kialakításának közvetlen támogatásával**.
- **Ideiglenes** (ún. pop-up) **üzletek nyitásának ösztönzését** javasoljuk olyan városrészekben, településeken, ahol felmerül a kereskedelmi infrastruktúra revitalizációjának igénye.
- Egyetértve és támogatva az eddigi intézkedéseket, környezetünk védelme érdekében **javasoljuk az élelmiszer-pazarlás csökkentését, az egészséges táplálkozást, valamint a „fenntartható fogyasztás” célkitűzések megvalósulásának további támogatását.**

Népesedéspolitika

A magyar termékenységi ráta – az elmúlt években megfigyelt emelkedése ellenére – alacsonyabb az uniós átlagnál, és jelentősen alatta marad a kívánatos 2,1-es értéknek. A magyar népesség korfáját tekintve nyilvánvaló, hogy továbbra is szükség van a családalapítás és a gyermekvállalás erőteljes ösztönzésére. Ezért a gazdaság újraindítása során **kiemelt figyelmet érdemelnek a születésösztönző intézkedések** és a már életbe léptetett – kétségkívül nagy jelentőségű – programokon túlmenően az alábbi, a családalapítást, gyerekvállalást segítő intézkedések megfontolását javasoljuk:

- „Hivatásos szülői” életpályamodell: a 2020. decemberi születési adatok előre jelzik, hogy a létbizonytalanság csökkentheti a születések számát, ami tovább mélyítheti a demográfiai krízist. Ezért különösen indokolt most megerősíteni a sokgyermekes családok biztonságát. A 3 és több gyermekes családok 8 évig részesülnek 28.500 Ft-os „főállású anyasági” segélyben. Ez az összeg nem teszi lehetővé még egyetlen gyermek ellátását sem. Ha a férjnek nincs kiemelkedő jövedelme, a család – minden más segély és támogatás dacára – elszegényedik. Arra volna szükség, hogy az ilyen családokat legalább olyan mértékben támogassuk, hogy el tudják tartani a gyermeket. Ennek megvalósítására a szakértők által részletesen kidolgozott életpályamodell rendelkezésre áll („Hivatásos szülők”), amely méltányos jövedelemmel lehetővé teszi a nagy családok létbiztonságának megőrzését.

- Megfontolásra érdemes a babaváró hitel és más **kedvezmények korhatárának emelése**. Ha szeretnénk a születések számát növelni, a 40 feletti korosztálynak is biztosítani kellene azokat a kedvezményeket, amelyeket a fiatalabb korosztály élvezhet. Ez ugyanis a legnépesebb, még a szülőképeség felső határán lévő korosztály, és az elmúlt évek tapasztalatai szerint ebben a rétegben nőtt leginkább a termékenység. A sokadik gyermek megszületése is ennél a korosztálynál várható a legnagyobb valószínűséggel. A kedvezmények igénybevételének feltétele ennél a korosztálynál az igazolt terhesség lehetne.
- A lakásvásárlási, -felújítási, valamint falusi CSOK keretében adható hitel és az állami támogatás **elbírálása, folyósítási gyakorlata** rendkívül bonyolult, körülményes és időben elhúzódó, ezért javasoljuk a folyamat **egyszerűsítését, gyorsítását**.
- A családalapításnál a már meglevő támogatások mellett további segítséget jelenthetne a fiatal házaspárok részére ún. **fecskeházprogram** indítása, lakáslízing elérhetővé tétele, esetleg annak megfontolása, hogy a CSOK lakbértámogatásra is felhasználható legyen. A **tetőtérbeépítések** támogatása többgenerációs lakások létesítését segíthetné, ösztönözve a fiatalokat a családalapításra. Ehhez sok esetben szükséges lenne a vonatkozó egyes építési szabályok lazítása.

A felsorolt javaslatok hozzávetőleges költségvetési hatása a 2021-2023 közötti időszakban (milliárd forint):

	2021	2022	2023	Megjegyzés
„Hivatásos szülők” életpályamodell	12	48	181	A költségvetési hatás 2025-re 180 milliárd forintra nő a program felfutása következtében.
Közfoglalkoztatotti bér emelése a 2012-es minimálbér szintjére.	49	49	49	Ha nem indexálják tovább, a minimálbérhez, 2021-re fedezheti az előirányzat az emelést.
Egységesen 5%-os áfa a kultúra területére	17	18	20	
Fecskeházprogram, lakáslízing, a CSOK kiterjesztése lakbértámogatásra	50	50	50	Fecskeházépítés és bérlet: 15 Mrd, a CSOK igénybevétele lakbértámogatásra: 35 Mrd
Munkahelyvédelmi bértámogatás kiterjesztése és a kifizetés gyorsítása	12			Egy hónapos meghosszabbítással számolva.
Babaváró támogatás korhatáremelése	1,5	4,3	3	2022 után már nem igényelhető, a kamattámogatás még évekig okoz költségvetési hatást.
Szoftverfejlesztésre történő átképzés támogatása	1	1	1	hozzávetőleges becslés
Digitális tudást fejlesztő online oktatóprogramok	1	1	1	hozzávetőleges becslés
Táv munkára áttérés támogatása a kkv-szektorban	1	1	1	hozzávetőleges becslés
Az e-közigazgatás további bővítése	1	1	1	hozzávetőleges becslés

A járvány miatt kényszerűen bezárt kulturális és oktatási intézmények digitális szolgáltatásai igénybevételének a támogatása	1	1	1	hozzávetőleges becslés
ÉRTÉKKÖR rendszer létrehozása az előadók, művészek támogatására	10	0	0	hozzávetőleges becslés
REMEK Alkotói Alap (REAL) létrehozása a minőségi kézműves alkotások támogatására	5	0	0	hozzávetőleges becslés
A házi orvosi ellátás további fejlesztése, korszerűsítés	10	10	10	hozzávetőleges becslés
Az agrárium inputanyag- és fehérjetakarmány függőségének csökkentése	2	2	2	hozzávetőleges becslés
Online ellátási és házhoz szállítási képesség kialakítása és támogatása kisboltok, termelői piacok számára	2	2	2	hozzávetőleges becslés
Bérbeadók áfabefizetési kötelezettségének halasztása	0	0	0	csak időbeli módosítás

A koronavírus-járvány lehetséges utóhatásai és azok kezelése

A koronavírus-járvány okozta recesszió következményeiből való kilábolás ütemében – főleg a nyájimmunitás elérése után – a fiskális impulzusok, az MNB és a bankrendszer által nyújtott hitelek mellett fontos szerepe lesz az uniós forrásoknak, valamint az általuk indukált beruházásoknak, illetve keresletnek. Ezek révén a gazdasági teljesítmény a legtöbb EU-tagállamban 2022 végére már meg is haladhatja a 2019 végi szintet. **Az európai források** sokfélesége, a kohéziós forrásoktól a piaci mechanizmusokat erősítő eszközökig, a vissza nem térítendő támogatásoktól a központosan pályázható alapokig a következő hét évben jelentős mértékben **hozzájárulhatnak a magyar gazdaságban régóta tervezett szerkezetváltás pénzügyi alapjainak megteremtéséhez.**

Mindazonáltal a válság olyan elhúzódó utóhatásaival is számolni kell, amelyek kezelése nem ígérkezik könnyűnek. Ezek közül az egyik legsúlyosabb hosszú távon ható problémát **a tagállamok adósságállományának a járvány miatti megugrása jelenti.** Az eladósodás növekedését az adóbevételek csökkenése, de főként a gazdaságvédelmi intézkedésekre fordított állami támogatások növekménye miatt bekövetkezett hiány okozta. A költségvetési hiány az euróövezetben 2020 közepén a GDP 11,6%-át, nálunk az év végén csaknem 9%-át tette ki, ami jócskán a 3%-os plafon felett van. A magas deficit miatt az euróövezetben 2020 közepére az előző év azonos időszakához képest 9 százalékponttal 95,1%-ra nőtt az adósságállomány GDP-hez mért aránya; hazánkban pedig közel 16 százalékponttal 81,2%-ra. A két konvergenciakritérium betartása alól 2020-ra és 2021-re a tagországok felmentést kaptak ugyan, ám a kiadási többleteknek, illetve a felhalmozott

adósságoknak az előírt szintre történő csökkentése még az alacsony kamatszint fennmaradása és a növekedés felgyorsulása mellett is komoly – a közületi keresletet csökkentő – erőfeszítéseket igényel hosszú éveken át, kiváltképpen a déli tagállamokban. Az egyensúlyi állapot visszaépítése azonban nagy óvatosságot igényel: **a hirtelen szigorítás könnyen a járványt követően megkezdett növekedési folyamat megtöréséhez, visszafordulásához vezethet.** A hatalmas adósságállományok, az alacsony, csak lassan növekvő kamatok és a laza monetáris kondíciók, a megnövekedett jegybanki mérlegek várhatóan még évekig velünk lesznek.

Ebben a helyzetben tehát – kihasználva a kedvező kamatkörnyezetet – érdemes az **államadósság átlagos futamidejét meghosszabbítani**, és a finanszírozás szerkezetét stabilabbá alakítani, minél nagyobb mértékben **a hazai megtakarításokra alapozva.** Ennek érdekében megfontolható lenne az intézményi befektetői kör megerősítése, a biztosítók, nyugdíj- és egészségpénztárak, befektetési alapok ösztönzése a hosszú távú állampapír-portfóliójuk növelése érdekében. Megfontolandó lehet az ingatlanalapok esetében a 180 napos visszaváltási korlát lazítása (de fenntartva a korlát piaci sokkok esetén történő visszaállításának lehetőségét). Hasonlóképpen segítené ezen alapok piaci aktivitásának növekedését, ha a 200.000 Ft-os illetékplafont rájuk is kiterjesztenék.

A felhalmozott adósságok azonban nemcsak az államháztartás szintjén okoznak súlyos gondokat. Gazdaságvédelmi okokból sok helyütt – így nálunk is – valamilyen hitelezési moratóriummal, valamint kedvezményes, államilag garantált hitelekkel igyekeztek a kieső bevételek folytán **a vállalkozásoknál** keletkezett fizetési nehézségeken segíteni, ám a **moratórium lejártával, illetve a kedvezményes hitellehetőségek megszűnte után bizonyára többen nem lesznek képesek az esedékessé váló hiteltörlesztéseiket maradéktalanul teljesíteni**, hacsak a termékeik iránti fizetőképes kereslet nem nő kellő mértékben. Ráadásul a különböző átmeneti adó- és járulékelengedéseket is fokozatosan kivezetik, ami további terhelést jelent a nehéz helyzetbe került cégek számára. Végül lesznek olyan boltok, vendéglátóhelyek és szálláshelyek, amelyek a fogyasztói szokások vagy a kereslet megváltozása miatt már ki sem nyitnak újból. A hazai bankrendszer felkészült ugyan arra, hogy a nehéz helyzetbe kerülő, de kedvező üzleti kilátásokkal rendelkező cégek hiteleit átütemezze, ám ez nyilvánvalóan nem mindegyik vállalkozás részére jelent megoldást.

A háztartások esetében összetettebb a helyzet: egyfelől a különféle kijárási vagy nyitvatartási korlátozások, továbbá az óvatosabbá vált költekezés miatt sok családnál számottevő **kényszermegtakarítás** keletkezett. Másfelől számos háztartás igénybe vette a törlesztési moratóriumot, sőt egyesek még likviditási kölcsönöket is felvettek. A **felvett hitelek törlesztését** azonban előbb-utóbb meg kell kezdeni, mégpedig a megnövekvő futamidő miatt többletkamattal, ami hosszabb időn át óhatatlanul csökkenti majd az érintett háztartások szabad rendelkezésű jövedelmét.

Ezen túlmenően az egyes fogyasztók gazdasági pesszimizmusa vagy optimizmusa szintén hatással lesz a háztartások keresletének az alakulására. Nyilvánvaló, hogy saját jövőbeli pénzügyi helyzetre vagy a gazdaság egészének kilátásaira vonatkozó kedvező várakozások a jövedelmek, valamint a felhalmozott kényszermegtakarítások bátrabb elköltéséhez, sőt akár további hitelek felvételéhez is vezetnek, kiváltképpen a magasabb végzettségű és ezért kedvezőbb munkaerőpiaci kilátásokkal rendelkező emberek körében. Ám vélhetően sokan lesznek olyanok is, akik a jövő kilátásait, illetve kockázatait visszafogott bizakodással fogják megítélni. Ők, valamint azok, akik a járvány időszakában kényszerűen felélték pénzügyi tartalékaikat, keresetük egy részét óvatosságból várhatóan félreteszik majd.

A keresletnek a bizonytalanság és az óvatosság miatti visszafogására tekintettel megfontolható lehetne átmenetileg olyan **kormányzati garanciát adni**, amely lehetővé teszi, hogy ha egy háztartás új kölcsönt vesz fel, ám a koronavírus-járvány ismét elér egy meghatározott szintet, vagy ha a családot önhibáján kívül munkanélküliség sújtja, akkor átmene-

tileg szüneteltetni lehessen a törlesztést. Eddig azonban kevés állam vagy helyi önkormányzat kínált ilyen kockázatnyelő eszközöket, jóllehet ezek növelhetik a háztartások költési bátorságát, s ezáltal élénkíthetik a fellendülést.

Budapest, 2021. március

A Magyar Közgazdasági Társaság Elnöksége